

podľa Sèvovej mienky — možno začať budovať skutočne vedeckú teóriu osobnosti, skutočnú psychológiu osobnosti:

1. Osobnosť ako konkrétne historické individuum treba skúmať v jednote jej štruktúry a vývinu v reálnych spoločenských podmienkach.

2. Osobnosť sa prejavuje a potvrdzuje v rozmanitých aktívnych činnostiach, z ktorých treba vyčleniť určujúce alebo *základňové* činnosti a ich štruktúru. Autor ich nazýva „infraštruktúrou osobnosti“.

3. Aktivita osobnosti sa reprezentuje aj pomocou rozmanitých regulujúcich činností spontánneho i vôľového charakteru, ktoré autor viaže k „psychologickej nadstavbe“, k „superštruktúre osobnosti“.

4. Teória osobnosti nevyhnutne obsahuje analýzu ľudských schopností, potrieb, foriem vnímania a uvedomovania si individuuma javov jeho prostredia a podmienok života, ich štruktúry, zákonov, formovania a vývinu.

Hlavným princípom pri budovaní teórie osobnosti je podľa autora dialektická jednota všeobecných zákonitostí rozvoja človeka a individuálnych zvláštností a foriem činností každej konkrétnej osobnosti.

Riešiac tieto problémy, autor knihy si to uvedomuje a vstupuje do ostrého ideového zápasu so súčasnými buržoáznymi a revizionistickými filozofickými konštrukciami. Jeho polemika akiste by bola poučná aj pre našu filozofickú obec, v ktorej sa v posledných rokoch otázky

človeka a osobnosti taktiež dostali do popredia. V týchto otázkach sme z učenia klasikov aj čo-to prehliadli alebo skrivilí.

Pokiaľ ide o metódu výkladu, autor krok az krokom postupne, často však dosť zhlhavo rozvíja výstavbu obsahu a utvára závery celej knihy, takže od čitateľa vyžaduje pozorné a značne namáhavé sledovanie logiky rozvíjania myšlienok knihy. Okrem toho aj stavba viet je dosť zložitá a náročná. Je to kniha, ktorej závery sa preto nedajú pochopiť a vyvodíť z prečítania niektorej jej kapitoly alebo zo zbežného prelistovania. Takýto pokus môže viesť nielen k nepochopeniu jej obsahu, ale aj k dojmu, že autor neprináša nič nového do marxistickej teórie človeka a osobnosti, alebo že často opakuje to isté, viackrát uvádza napríklad tie isté citáty, resp. že obsah knihy vystaval len na základe citátov z klasikov a nepozná skutočný stav v oblasti súčasných psychologických výskumov.

Je to však kniha skutočne hodnotná a bude iste prospešné, ak sa naša filozofická i psychologická obec bližšie zoznámi s jej obsahom, a to tým viac, že v posledných rokoch sa u nás nič nepublikovalo z tvorby západných marxistických filozofov, čo môže viesť k dojmu, akoby takíto filozofi — a to skutočne erudovaní a tvoriví — v západných krajinách vôbec nežili.

Andrej Hlávek

K OTÁZKE PERSPEKTÍVY SOCIÁLNEHO VÝVOJA

E. D. MODRŽINSKÁ a kol., *Budúcnosť ľudskej spoločnosti*

Potreba vedeckej analýzy perspektív sociálneho vývinu v súčasnej epoche, poznamenanej vedeckotechnickou revolúciou na jednej strane a rozvojom robotníckeho hnutia, triednym bojom proletariátu, a teda zápasom medzi kapitalizmom a komunizmom na druhej strane, súvisí s otázkou reálnosti perspektív tohto hnutia, t. j. s praktickou možnosťou cieľavedome pre-

tvárať prítomnosť, resp. s otázkou pokroku.

Ako je známe, otázka sociálneho pokroku a s ňou súvisiaca otázka vedeckej prognostiky je v súčasnej buržoáznej filozofii a sociológii jednou z centrálnych problematik a ich riešenie sa nesie v znamení popierania marxisticko-leninskej teórie o sociálnom vývine, o jeho zákonitosti

a napokon o reálnom charaktere komunistickej perspektívy ľudstva. Prirodzene, ne-
deje sa to len na teoreticko-filozofickej
úrovni, ale v mnohom nadobúda charak-
ter otvoreného ideologického boja impe-
rialistickej reakcie proti teórii a praxi
vedeckého komunizmu.

S dôslednou marxisticko-leninskou kri-
tikou súčasných buržoázno-filozofických a
sociálno-politických koncepcií sa stretá-
vame v diele E. D. Modržińskiej
a kol. *Budúcnosť ľudskej spoločnosti* (Svo-
boda, Praha 1973, 380 s.).

Práca pozostáva z piatich častí. Každá
z nich predstavuje metodologicky ucelenú
analýzu vymedzeného okruhu problémov
a vcelku vyjadruje úsilie autorov pozitívne
spracovať problematiku vedyckého predví-
dania v súvislosti s jej dejinami.

V prvej časti knihy *Vznik vedy o bu-
dúcnosti* sa skúma otázka vedeckej prog-
nostiky z historicko-metodologického as-
pektu. Problém perspektívy človeka, spo-
ločnosti existoval ako problém už v „pred-
historickej“ spoločnosti. Preto možno kon-
štatovať, že dejiny sociálnych názorov,
spojených s vytváraním predstáv o bu-
dúcnosti, sa viažu na obdobie prvobytné-
ného myslenia, na obdobie náboženských
predstáv o budúcnosti a na obdobie pred-
vedeckého predvídania, s ktorým je v úz-
kom spojení aj vznik a formovanie mar-
xistického učenia.

Predstavy o budúcnosti v prvobytnom
myslení súviseli s mytológiou a možno
ich vystopovať v legendách o pôvode
zeme a človeka, o posmrtnom živote a o
ďalších osudoch ľudí. Charakteristickým
znakom pre toto obdobie predhistorického
myslenia je chápanie minulosti a budú-
cnosti na základe existujúcej prítomnosti;
to je napokon aj podmienkou možného
predvídania budúcnosti, ba dokonca sú tu
náznaky jej „riadenia“ na základe má-
gie (s. 17).

Dejiny prvobytného myslenia sa vyví-
jali súčasne, najmä zásluhou mytológie,
s dejinami náboženského myslenia. V ná-
boženskej koncepcii budúcnosti sa stáva

dominujúcou myšlienka existencie „iného“
sveta, t. j. takého sveta, ktorý je v pod-
state odlišný od prítomnosti. Ako v tejto
súvislosti konštatujú autori diela, myš-
lienka „iného“ sveta znamená o. i. „znač-
ný úspech vo vývoji ľudského myslenia
od konkrétneho chápania sveta k jeho ab-
straktnému chápaniu“ (s. 19).

V praxi sa toto nábožensko-filozofické
myslenie prejavovalo potrebou človeka vy-
tvárať svojim činom podmienky pre rea-
lizáciu spomenutej idey „iného“ sveta
(myšlienka posmrtného života, providen-
cializmus, mesianizmus atď.). Žiada sa
poznáť, že aj keď je náboženská kon-
cepcia budúcnosti v podstate cudzia ra-
cionálnemu vedeckému chápaniu, predsa
zaznamenala v procese spoločensko-poli-
tických zápasov ľudových mäs pozitívny
prínos. Ako poznamenávajú autori, me-
sianistické, eschatologické túžby boli ne-
raz ideovým impulzom masových povstaní
otrokov od 2. stor. pred n. l. (s. 21).

Ďalej od náboženskej a bližšie k ve-
deckej koncepcii budúcnosti ľudstva sa
dostal utopizmus. Je odlišný od nábo-
ženskej koncepcie v tom, že „budúcnosť“
človeka, jeho „iný“ svet nekladie do sú-
vislosti s nadprirodzenými silami, ale
vidí túto problematiku v tesnej spojitosti
s ľudským činom, najmä však s jeho ro-
zumom. Pravda, ani toto obdobie teoretic-
ko-filozofickej iniciatívy v riešení pro-
blematiky ľudskej budúcnosti nepredsta-
vuje vedeckú prognostiku a nevychádza
— ako zo svojho základu — z vedeckého
chápania objektívnych zákonitostí vývinu
prírody a spoločnosti. Zostáva — slovami
V. I. Lenina — iba neuskutočniteľným
želaním, pretože sa neopiera o spoločenské
sily a ignoruje rozvoj politických a tried-
nych síl.

Pokiaľ ide o pozitívny prínos pre vznik
a formovanie vedeckej prognostiky, možno
ho konštatovať len v súvislosti so vzo-
stupným (oproti zostupnému, minulosť
vzdvihujúcemu učeniu) utopizmom. Ide
predovšetkým o racionálne jadro utopic-
kých názorov v 19. stor. (Saint-Simon,

Fourier, Owen, Blanc, Gercen), usilujúcich sa odhaliť zákonitosti sociálneho vývinu a dať do vzájomných súvislostí koncepciu spoločenských procesov s vedecko-technickým pokrokom.

Avšak ani táto etapa vo vývine utopických koncepcií (utópia v staroveku, stredoveku, v renesancii a v osvietenstve) nepredstavuje v plnom zmysle slova vedecké predvídanie budúcnosti, pretože historické hranice spoločnosti, v ktorej sa formovali a udomáčňovali sociálne názory mysliteľov, bránili im na vedeckej platforme, formou teoreticko-filozofických koncepcií zmocniť sa sociálnej reality, odhaliť jej zákonitosti a poukázať na jej reálne perspektívy. Avšak právom možno povedať, že to boli práve sociálne utópie 19. stor., najmä utopický socializmus, ktorý sa dostal najbližšie k vedeckému výskumu perspektív vývinu ľudstva: vo filozofii boli načrtnuté dialektické zákony vývoja prírody a spoločnosti, i keď, pravda, z pozícií idealizmu; politická ekonómia zdôraznila historický význam ekonomiky, úlohu spoločenskej produkcie vo vývine ľudstva, a v neposlednej miere sa pousiľovali o vytvorenie reálnej vedy o spoločnosti aj prírodné vedy. Pravda, toto všetko sa dialo so vzrastajúcim proletárskym hnutím, so zostrovaním triedneho boja, ktorého historický význam mohli pochopiť až klasici marxizmu-leninizmu a s ktorým súvisí i reálna možnosť predvídať tendencie a javy sociálnej budúcnosti (najmä odhalenie dialektiky vývinu robotníckej triedy, jej premeny z „triedy osebe“ na „triedu pre seba“).

Teoretické zovšeobecnenie robotníckej triedy klasikmi marxizmu-leninizmu, umožňujúce vniknúť do podstaty sociálnych procesov, materialistické chápanie dejín, povýšenie ľudskej činnosti na historický význam, objavenie zákona určenosti výrobných vzťahov výrobnými silami — toto všetko sa stalo podmienkou pre klasikov marxizmu-leninizmu nielen vedecky odvodniť nevyhnutnosť revolučného vystriedania kapitalistickej spoločnosti spoloč-

nosťou socialistickou, ale aj poukázať na reálny spôsob, akým je možná pozitívna realizácia ideí o ľudskej budúcnosti. Súčasny charakter epochy ako epochy prechodu od kapitalizmu k socializmu-komunizmu, ako aj doterajšia sociálnohistorická prax pokrokového ľudstva nás utvrdzuje v tom, že je to vedecká prognóza vývoja spoločnosti.

Pravda, vedeckú prognostiku netreba redukovať na matematizáciu spoločenských vied. V tejto súvislosti už Lenin hovorí, že cestu k socializmu nie je možné poznať vo všetkých jej konkrétnych podrobnostiach. Avšak podstatné je to, že vieme smer tejto cesty, a vieme aj to, ktorá dejinná sila má na tejto ceste vedúcu úlohu. Z toho potom vyplýva, že vedecká prognostika „umožňuje vyčleniť z množstva tendencií a javov tie hlavné a prevládajúce v danej etape historického vývoja“ (s. 66).

Napriek tomu, že marxisticko-leninskú prognózu potvrdzuje súčasný charakter epochy, buržoázno-filozofické a sociálno-politické učenia o budúcnosti ľudstva sa usilujú vyvrátiť tézu o možnosti vedeckého predvídania spoločenského vývinu, resp. usilujú sa od základu zrevidovať marxisticko-leninský prínos v tejto oblasti bádania. Je to tak preto, lebo možnosť vedeckého predvídania spoločenského vývinu, ako ju odhalili klasici marxizmu-leninizmu, stáva sa — v súvislosti s revolučnou praxou robotníckej triedy — reálnou možnosťou praktickej premeny spoločnosti. Pritom treba mať na zreteli skutočnosť, že táto premena nie je náhodná, ale je to proces, ktorého zákony nie sú mimo neho, ale v ňom, a v konečných dôsledkoch sú sprostredkované revolučnou praxou proletariátu.

Otázke sociálnych predpovedí v buržoáznej filozofii je venovaná druhá a tretia časť knihy.

Pre buržoáznu filozofiu dejín resp. historiografiu, od novokantovcov (Windelband, Rickert) až po pozitivistov (Popper), je charakteristický antihistorický prí-

stup k problematike vedeckého predvídaní ľudskej budúcnosti. Táto metodologická nedôslednosť súvisí s popieraním zákonitého charakteru vývinu spoločnosti. Anti-historizmus novokantovcov a pozitivistov vychádza z tézy, že nie je možné skúmať spoločensko-historický proces na základe filozofických zovšeobecnení. Tvrdí, že dejiny pozostávajú z jedinečných, neopakovateľných individuálnych udalostí (Windelband, Rickert), preto pojem zákona je neaplikovateľný na oblasť dejín (a je vlastný iba prírodným vedám). Z povedaného vyplýva, že historický proces nemôže byť predmetom teoretického skúmania, pretože — podľa Poppera — historické a logické sa navzájom vylučujú (s. 87).

Okrem zámerného ideologického úsilia popierať možnosť sociálneho predvídaní, v spomenutých buržoázno-filozofických koncepciách sa objavuje aj metodologická nedôslednosť v riešení problému všeobecného a konkrétneho. Iba historický materializmus ako moderná veda o spoločnosti, ktorý vidí vlastnú vedeckú objektivitu v poznaní nevyhnutnosti, môže na základe konkrétneho zobrazenia celého historického vývinu odhaliť zákony existencie a vývinu konkrétnych, sociálno-ekonomických formácií, z ktorých možno odvodiť všeobecné zákony vývoja spoločnosti.

Na druhej strane aj u buržoáznych filozofov možno objaviť myšlienku možného predvídaní ľudskej budúcnosti, pravda, toto predvídanie je vzdialené vedeckému racionalizmu a nesie sa v znamení hlbokého pesimizmu a nihilizmu. Príčinu takejto prognostiky možno vidieť v násilnom, nedialektickom pohľade na kultúru a techniku na jednej strane a na sociálnu a vedeckotechnickú revolúciu na druhej strane. Napokon — a to je jedna z najvážnejších príčin — táto pochybná prognóza ľudskej budúcnosti súvisí so zstrúhucími sa rozpormi kapitalistickej sociálnej reality, poznávanej, industriálnym rozvojom. Vidíme to predovšetkým v koncepciách iracionalizmu (Spengler, Jaspers). Treba poznamenať, že ani zánik

Európy, úzkostlivo predvídaný Spenglerom ako zánik civilizácie, ani nevyhnutnosť atómovej vojny pred „hrozbou komunizmu“ v očiach Jaspersa nepredstavuje vedeckú prognózu, ale je vyjadrením ľubovôle a krajného subjektivismu buržoázneho spôsobu myslenia.

Zdanlivo odlišná — pre svoje abstraktno-humanistické vízie — je teilhardovská koncepcia vývinu ľudskej spoločnosti, ktorej budúcnosť spočíva v akomsi ľudskom zjednotení a zdokonalení na základe inšpirácie kresťanskými ideálmi (s. 123). Viera v človeka a v jeho pozitívnu budúcnosť je podľa tejto koncepcie základňou pre zbliženie teilhardizmu s marxizmom. Pravda, teilhardizmus chápe otázku viery v človeka a v jeho budúcnosť z pozície kresťanského abstraktného humanizmu, nehistoricky a v *nadtriednych* súvislostiach. Odtiaľ pramení zmysel pojmu „biológia civilizácie“, ktorý znamená, že „...jedine správnu cestou ľudského pokroku... je zospoločenštie ľudských jedincov v jediný organizmus — v planetizované ľudstvo“ (s. 126), ktorého konečným zmyslom je splynutie s bohom.

Otázkou budúcnosti ľudstva sa zapodieľajú aj predstavitelia koncepcie tzv. „industriálnej spoločnosti“ (Rostow, Durkheim, Aron atď.).

Koncepcia „industriálnej spoločnosti“ súvisí s rozvojom materiálnotechnickej základne a usiluje sa dávať „budúcnosť“ (ktorá nie je nič iné ako „upravená“, „racionalizovaná“ kapitalistická prítomnosť) ľudskej spoločnosti do súvislosti s vysokou produktivitou práce (s. 153). Má to byť práve práca, ktorá v budúcnosti „automaticky“ zotrie sociálne rozdiely. Preto aj základné politické problémy nebudú súvisieť s otázkou vlastníctva, ako to bolo doteraz, ale s otázkou kontroly.

Koncepcia „industriálnej spoločnosti“ nechápe otázku budúcnosti spoločnosti v súvislosti s pozitívnou premenou kapitalistickej spoločnosti, ale naopak, túto spoločnosť maximálne idealizuje teóriou vysokej „masovej spotreby“ (s. 155). Táto

teória dáva do súvislosti socialistickú skutočnosť dneška s kapitalizmom, pravda, v prospech kapitalizmu: socializmus — s nižším stupňom industrializácie — je akýmsi predstupňom industriálne vyspelého budúceho kapitalizmu. Perspektíva socializmu spočíva podľa tejto teórie v jeho „transformácii“ do kapitalizmu.

Nie menej vzdialená vedeckej prognóze je aj tzv. teória „konverencie“, ktorej „osobitný význam pre imperializmus je v tom, že sa jej protikomunistické zameranie prejavuje v zastrenej forme“ (s. 180).

Nosným pilierom teórie „konverencie“ je idea splnutia kapitalizmu a socializmu v niečo, čo nie je ani socializmom ani kapitalizmom, a čo má vyjadrovať ideu optimálneho spoločenského zriadenia. Táto — nie veľmi odlišná od tzv. „tretej cesty“ — koncepcia budúceho usporiadania spoločnosti je cestou „nevyhnutnosti“ prispôbiť sa (zo strany kapitalizmu i socializmu) novým požiadavkám vedeckotechnickej revolúcie. Sú to požiadavky, ako hovorí Galbreith (s. 188), diktované technikou a organizáciou výroby, požiadavky „technokratickej“ sociálnej reality, ktorá má vyriešiť problémy súčasného kapitalizmu. „Protí programu... socialistickej premeny... kladie sa technokratická alternatíva, vychádzajúca z nereálnych predstáv, že vedeckotechnická revolúcia, rozvoj automatizácie a kybernetizácie... môže vyriešiť sociálne problémy... Vytvára sa záver, že nie je potrebná triedna organizácia proletariátu, ktorá by ho viedla v boji proti monopolom a imperialistickej reakcii“ (s. 195).

Myšlienka, že tak v socializme, ako aj v kapitalizme „hierarchia odborníkov“ — technokratov predstavuje princíp zblížovania oboch spoločensko-ekonomických formácií na jednej strane a stieranie ideologických a politických problémov na druhej strane, nie je ničím iným, ako eklekticizmom a falošnou ideológiou. Ide v podstate o nevedeckú prognózu budúcnosti ľudskej spoločnosti. Jej korene spočívajú v neschopnosti buržoáznej historiografie,

resp. filozofie dejín organicky spájať vedeckotechnickú a spoločensko-ekonomickú prognostiku. S touto otázkou v neposlednej miere súvisí aj problém pokroku. Jednostranné chápanie pokroku či už ako dôsledok vedeckotechnickej revolúcie na jednej strane alebo sociálnych procesov na druhej strane vytvára *priepasť* medzi vedou a človekom, medzi bytím a vedením, je zdrojom onej „metafyzickej hrozby“ zo strany techniky a bezmocnosti zo strany človeka. Napokon, ako uvádzajú autori v štvrtej časti knihy, zaoberajúcej sa problematikou vedeckotechnickej prognostiky, táto iracionálna úzkosť zo stroja, z ľudského diela predstavuje vo svete súkromnovlastníckych vzťahov reálnu sociálnu hrozbu, ktorou je — v dôsledku zavádzania vysokoúčinných strojov do výrobných procesov — *nezamestnanosť* (s. 299).

Protirečenie medzi výrobnými vzťahmi a dosiahnutou úrovňou výrobných síl je tu zrejmé, no zrejma je tu aj neschopnosť buržoáznych teoretikov nájsť pozitívne východisko z tejto krízovej situácie.

Až marxisticko-leninské učenie o spoločnosti, ktorému je venovaná posledná, piata časť knihy, nastolilo konštruktívne, reálne, historickú praxou proletariátu sprostredkované východisko, ktorým je historická nevyhnutnosť víťazstva svetového komunizmu ako najvyššieho stupňa svetovej civilizácie (s. 371). K tejto progresívnej budúcnosti smeruje hospodársky, politický a duchovný vývin súčasného sveta. Ľudská moc, získaná nad prírodou vedeckotechnickou revolúciou, nie je a nebude ovládaná (jednostranne) silou kapitálu, ale silou vlastného socialistického a komunistického zospoločenšenia, ktoré vytvára reálne základy pre pozitívnu sebarealizáciu človeka.

Na záver sa žiada poznamenať, že práca kolektívu sovietskych autorov nastoľuje problémy, je rozsahom i obsahom bohatá a čitateľ ju určite prijme ako podnet pre ďalšie úvahy a tvorivé hľadanie.

Vasko Kusin